

Karel Destovnik - Kajuh in izrazna plesalka Marta Paulin - Brina v Starem trgu pri Ložu 14. 10. 1943

Kajuh sodeloval pri umorih Vosa (3.)

IVO ŽAJDELA

23. aprila 1942 je Edvard Kardelj poslal Josipu Brozu - Titu poročilo, v katerem je navedel strahoten podatek: »V samem mestu /Ljubljani/ se je sedaj število pobitih ovaduhov od začetka aprila povzpelo prek 40. Včasih jih v enem dnevu pade do 6. Jutri bo objavljen italijanski odlok o streljanju talcev /.../.«

Mariborska založba Litera o pesniku Karlu Destovniku - Kajuhu izdaja serijo več knjig velikega formata. V eni, *Kajuh v prozi* (2021), se je avtor Dušan M. Pirc dotaknil tudi Destovnikovega delovanja v komunistični morilski organizaciji Vos. Tudi on na kratko in benigno. Na str. 36 je pod (med)naslovom *Sodelavec VOS* objavil naslednje besedilo: Kajuhovo delovanje v VOS je kljub vsemu nekoliko presenetljivo. Ostalo je sicer malo dokumentov, ki naj bi pričali, kaj vse je delal za to organizacijo. Sodelovanja z njim na tem področju se Vlado Valenčak spominja takole: »Kajuh me je zadolžil za razne obveščevalne naloge, ki so bile dokaj pestre in zanimive. Najprej sem postal 'senca' generala Roatte. Sledil sem ga na vsakem koraku, kjerkoli je bilo mogoče, in poročal o njegovem kretanju. Kajuh mi je dal napotke, kako naj spreminjam svojo zunanost, da ne bi vzbujal pozornosti italijanske policije. Pozneje sem sledil plavogardiščnega majorja Novaka, ki je stanoval v isti hiši kot jaz /to je v romanu o Destovniku povzel tudi Vlado Vrbič/.

Organizirali smo tudi radijski aparat in lovili vse važne vesti s front in jih pošiljali

tehnik, ki jih je razmnoževala za Ljubljano. Pri delitvi poročil nam je odlično služila frančiškanska cerkev v Ljubljani, kjer je marsikateri svetnik služil kot mrta javka ...«

Molk je zlato

V Kajuhovi zapiščinici se je ohranil drobnji zapis, na roko napisano Destovnikovo poročilo za Vos (*Kajuh v prozi*, str. 116–117). »2) V Zadobrovi je kom. bega nek Grum, podpisan tudi na dovoljenjih za nošenje orožja. Enako je nek Križaj (verjetno kaplan Peter Križaj, doma iz Ljubljane, Jegličeva 10 Stopnišče VII., ki se vozi z motorjem ali konjem domov prinašajoč stalno s seboj živila.) Nadalje je v Zadobrovi nek zelo vnet aktivist Bega Daniel Vrtačnik.

3) Na Grad so 4. III. pripeljali okoli 600 granat 12/15 (brez nabojev, ti so posebej v zabojih), ter jih spravili v barako, kjer so bili včasih mestni topovi – za ogenj – pod stolpom. Straže ni pri baraki ne podnevi ne ponoči. Glave nekaterih granat so rdeče pobarvane (domneva se, da so plinske). Vojaki na Gradu odslej vsak dan 172 ure vežbajo s plinskimi maskami. Prav tako vežba tudi posadka na sodniji. 4) Novi radijski mobilci so bili instalirani na pod-

raj ujeli. Po izjavi samega Gam. je situacija na Dolenjskem 'grda'. Za zadnjih 6 tacev, ki so bili streljani je osebi, ki je izrazila pomisleke češ, morda so bili nedolžni Gam. rekel, da je dobro izbiral in iz poročil podrejenih in aktov, ki so mu bili na razpolago izbiral take, ki bi bili pred voj. sodiščem skoraj sigurno obsojeni na smrt. 7) Pošiljam Ti skoraj vse zadeve Polj. bat. (obljubljene so mi v kratkem času vse.) Referate zdaj poslanim zadevam sem naročil temeljito izpopolniti! 8) Vse ostalo, Ti upam, kmalu pošljem.

Pozdrav Korlek»

To je v seriji knjig, ki jih objavljajo pri Literi, vse o Destovnikovi vlogi pri Vosu. Še manj kot benigno, praktično nič. Molk je zlato.

Član morilske združbe

Dr. Ivan Čuk in dr. Aleks Leo Vest sta v prispevku o Destovniku kot vosovcu v prilogi *Družine Slovenski čas* (št. 154, 5. 2. 2023) objavila nekaj arhivskih podatkov (iz Arhiva RS, SI AS 1931). Ančka Apih (t. e. 1570) je navedla, da so bile njene zveze navzgor Stanislav Runko, Marko Rems, Rudi Janhuba, Lidija Dermastja, Karel De-

Karel Destovnik - Kajuh, partizan in komunistični revolucionar z rdečo zvezdo ter boljševističnima srpom in kladivom.

dovanja in preverjanja sovražnika. Delo je potekalo v naslednjih fazah: 1. najprej je služba ugotovila z največjo odgovornostjo identiteto sovražnika; 2. ugotavljala ranljive točke in zlasti stalne navade, smeri gibanja; 3. predala objekt obdelave članu varnostne službe in predlagala, v kolikor je mogla, najboljšo varianto za akcijo, ki bo pomenila največjo varnost članov varnostne službe pri izvršitvi akcije ali po njej; 4. večkrat so člani te službe prenašali orožje varnostnikom v bližino mestu akcije. Runko je poudaril, da je bil sledilni kader politično zaveden, izredno discipliniran, točen, konspirativen in samoiniciativen.

Štefan Brajnik pa je v knjigi *Zaščita narodno osvobodilnega boja* (1976) poudaril: »Kadar pa je šlo za represalije, tedaj to ni bil cilj delovanja VOS, temveč le rezultat in posledica obveščevalne in kontraobveščevalne akcije. Cilj ni bil kaznovanje, temveč uničenje sovražnika, vnašanje zmede, strahu in panike v njihove vrste ... Delo VOS je imelo globok razredni karakter.«

Kardelj Brozu

Ko se je Edvard Kardelj 14. marca 1942 vrnil v Ljubljano, je čez štirinajst dni, 29. marca, poročal Josipu Brozu - Titu »o položaju v Sloveniji«. V obširnem poročilu je med drugim zapisal: »OF je dejansko oblast, a ne samo v propagandističnem smislu, in sicer oblast v sami Ljubljani /.../ V kapit./alističnih/ krogih se zelo bojijo OF, zlasti po ustrelitvi Praprotnika, največjega slov. kapitalista«. Iz tega se jasno vidi, da je takrat komuniste zanimala oblast tako rekoč najbolj.

Nad delom Vosa (svojega »otroka«) je bil očitno navdušen, saj je zapisal: »No, vse to bi bilo nerazumljivo brez tako imenovane 'Varnostne in obveščevalne službe OF' in Narodne zaščite. Predvsem je 'Varnostna služba OF'. Dejansko je ves aparat sestavljen iz članov Partije in tega naši ne dajo iz rok, niti ne dovolijo kontro-

Po vojni so vosovci v spominih Kajuha omenili v družbi najbolj znanih vosovcev v Ljubljani leta 1942, ki so bili morilci najbolj znanih oseb, ki jih je umorila komunistična teroristična organizacija Vos.

strejšu hotela 'Union'.5) Sporočeno mi je bilo, da so na sledu glavni voj. obveščevalki? (Uroš) (it. ni bega) Vem samo to. Podrobneje bom izvedel. 6) Gambarar gen. s stanovanjem v Gorupovi 9 vila dr. Vrhunca bivšega dir. T. P.D. – je po sodbi meščanov, ki prihajajo z njim v dotik – po mentaliteti čisto drugačnega značaja od Robottija. Po njihovem mnenju je širših pogledov in ne toliko zagrizen. Zahaja mnogo v kavarne, kino in gledališče. Ko je nastopil službo v Ljubljani je že vedel za lanskoletne blokade in si dal referirati o njih po izvršilcu teh, nekem majorju. Ta mu je med drugim referiral tudi o domačih denuncijantih, ki so za umazanimi okni pregledovali ljudi. Gambarar je v pogovoru s temi meščani izjavil, da to ni bilo niti malo vojaško izvedeno. Nadalje je izjavil, da se bodo oni, ki so jih vzeli pri blokadah vsi vrnili, če le niso kaj zakrivali. Po njegovi izjavi se bodo prvi vrnili obrtniki in kmetje, nato mlajši študentje in končno intelektualci. O odnosih med Bega in It. je Gam. izjavil, da o kaki likvidaciji Bega ni govora, da pa Bega sicer ni zadovoljila Italijanska oblasti v celoti. Žena Gambarare, ki je zdaj ni več tu je izjavila, da so njenega moža na Dolenjskem sko-

stovnik, Vlado Kadunc in Stana Gerk. Anton Kovič (t. e. 1573) je zapisal, da je do maja 1942 prisostvoval le pogovorom in političnim predavanjem, katere je vodil Branko Karapandja ali Jože Šiška; teh razgovorov so se udeleževali Karel Destovnik, Kamilo Kratochwil, Ladislav Riha, Lidija Dermastja, Franc Urbančič, Drago Pauk, Franc Markelj, Majda Peruzzi, Franc Stadler in Branko Božič in drugi, za katere se ne spomni imen.

Zorka Kravos (t. e. 1573) je navedla, da so na sestankih s Karapandjo ali Šiškom predelovali obvezen vir Zgodovino VKP(b) ter da je v kavarno Majcen šla iskat h Kajuhu obveščevalne podatke.

Iz teh podatkov se vidi, kako pomemben člen v Vosu je bil Destovnik, saj so ga omenjeni vosovci omenili v družbi najbolj znanih članov v Ljubljani leta 1942, ki so bili morilci tudi najbolj znanih oseb, ki jih je umorila ta organizacija.

Brajnik o uničevanju

Stane Runko, eden vodilnih ljubljanskih vosovcev, je zapisal (t. e. 1575), da je sledilska služba VOS (katere član je bil Karel Destovnik) strogo izvrševala od njenega vodstva naročene konkretne naloge zasle-

le. Zgrajena je iz dveh delov: obveščevalna služba in eksekutivni aparat.«

Kardeljeva »oblast«

Kardelj je nadaljeval: »Vodstvo je enotno in je sestavljeno: iz sekretarjev obeh delov in voditelja celotne službe, ki je direktno vezan na CK. /.../ Eksekucijski aparat sestoji iz okrog 50 mož, oboroženih z revolverji in bombami, ki so se dobro izvežbali. /.../ Ti fantje delajo vse mogoče stvari. Nekaj primerov: skoro dnevno padajo denuncianti, okupatorski hlapci itd. Nobena policijska zaščita ne reši tistih, ki jih vosovci (tako jim pravijo tukaj) vzamejo na 'muho'. Vosovci pridejo v restavracijo z revolverji, prosijo navzoče naj dvignejo roke, da jih legitimirajo, ako koga iščejo; aretirajo ljudi na cesti, jih odvedejo in zasljujejo (poklicati Italijane na pomoč se prijete ne upajo, ker je OF izdala odlok, da bo vsak na mestu ustreljen, če bi se obrnil za pomoč na okupatorske oblasti), delajo preiskave po hišah belogardistov, plenijo in zažigajo belogardistični material. Tako so n. pr. vdrli v ilegalno tiskarno Dražinih ljudi, zaplenili tiskarno in črke, s katerimi se sedaj tiskajo OF-ovske tiskovine, in 130 kg papirja. Zasljujali so 3 'tiskarje', ki so vse priznali, zažgali so vse, kar je bilo natiskano, nato so material naložili na avto in se odpeljali. Tako so prijeli tudi neke belogardistične kurirje z letaki proti nam, zaplenili letake in kurirje dobro premlatili.« Nekaj stavkov naprej je zato zapisal: »Varnostne

Eden od mnogih kipov revolucionarja, vosovca in pesnika Karla Destovnika - Kajuha; Bele Vode pri Šoštanju.

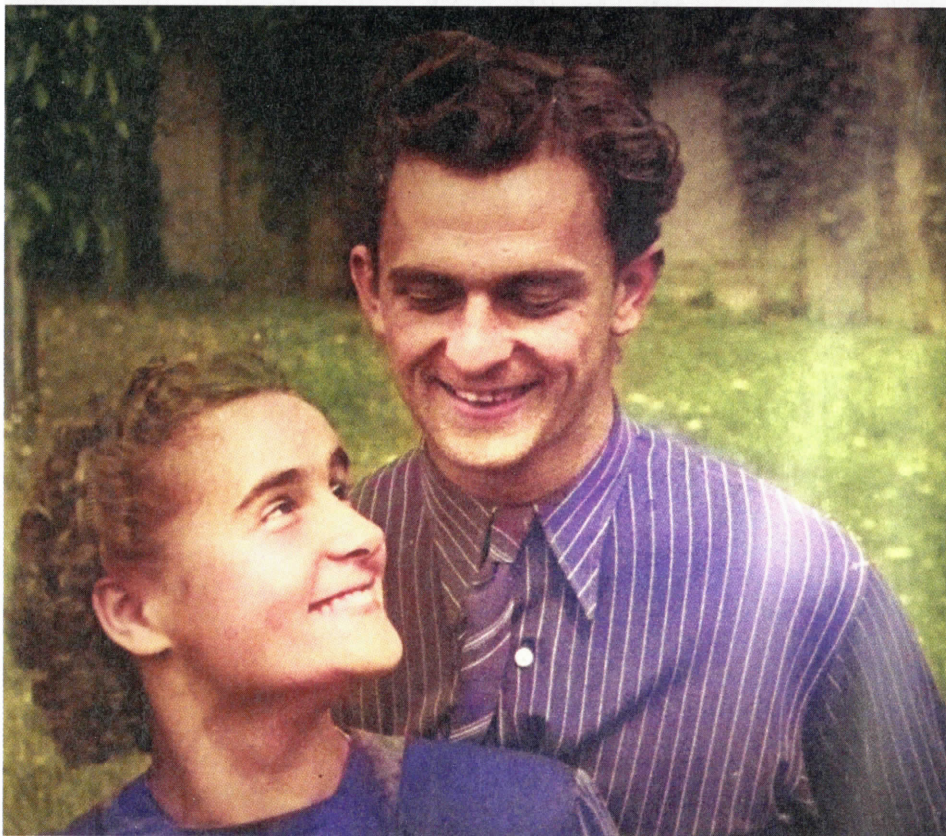
službe' se vsi bojijo kot hudiča, prav to pa daje – poleg 'Nar./odne/zašč./ite/' in partizanov – OF značaj resnične oblasti.«

23. aprila 1942 je Edvard Kardelj poslal Josipu Brozu - Titu še eno poročilo, v katerem je naveden strahoten podatek: »V samem mestu /Ljubljani/ se je sedaj število pobitih ovaduhov od začetka aprila /1942/ povzpelo prek 40. Včasih jih v enem dne-

vu pade do 6. Jutri bo objavljen italijanski odlok o streljanju talcev /.../«

Umori do 1. maja 1942

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je v poročilu vrhovnemu štabu NOPOJ 1. maja 1942 napisalo: »Največja težava je bila organizacija eksekutive. Za to delo smo od vsega začetka uporabili najboljše partijce. Doslej je bilo izvršenih 65 likvidacij v Ljubljani, od teh jih je eksekutiva /Vos, op. I. Ž./ izvršila 48, ostale pa Narodna zaščita. Po vsej Sloveniji jih je bilo likvidiranih 250. Važne likvidacije so bile: petokolonec že bivše Jugoslavije general Rupnik (ustreljen in zblaznel) /Rupnik je bil »le« ranjen, op. I. Ž./, upravnik ljubljanske policije in tesni sodelavec okupatorjev dr. Hacin obstreljen (sedaj invalid), policijski komisar in gestapovec Polak Ivan, tesni okupatorjev sodelavec, voditelj bele garde in kapitalist Praprotnik Avgust ter Župec in Kikelj, aktivisti akademskih organizacij bele garde in tesna sodelavca z okupatorskimi oblastmi, Vinko Vrankar, prijatelj metalcev /»desni« socialdemokrat, deloval pred vojno med delavci kovinske stroke, op. I. Ž./, organizator fašističnih sindikatov. /.../ Poleg likvidacij je izvršila eksekutiva zaplenbo tiskarne bele garde z veliko množino papirja in že tiskano literaturo vred /Vos je 25. januarja 1942 na dvorišču Oražmovega doma v Wolfovi ulici v Ljubljani zaplenila »belogardistično-mihailovičevsko« tiskarno Zarja svobode, op. I. Ž./ Dve stanovanjski preiskavi zaradi suma obstoja tiskarne bele garde.« ■

Ljubimca z Vošnjakove ulice«. Silva Ponikvar in Karel Destovnik - Kajuha v času, ko je bil hkrati ljubimec in sodelavec morilske organizacije.